

Η θεολογική ταυτότητα του νέου Προγράμματος Σπουδών του Μαθήματος των Θρησκευτικών στην υποχρεωτική εκπαίδευση*

I. Αφορμές και διαπιστώσεις

Η πρώτη από τις δύο αφορμές για την επιλογή του θέματος της παρούσας εισήγησης είναι η μείζων κατά τη γνώμη μου κατηγορία που δέχθηκε και δέχεται το νέο Πρόγραμμα Σπουδών (στο εξής ΠΣ)¹ για το Μάθημα των Θρησκευτικών (στο εξής ΜτΘ) της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, ότι δήθεν εγκαταλείπει τον εκκλησιοκεντρικό και θεολογικό χαρακτήρα του και ανοίγεται επικίνδυνα σε έναν ευρύτερο θρησκευτολογικό και διαχριστιανικό ορίζοντα και ότι ευνοεί την πολιτισμική διάσταση εις βάρος της δογματικής. Κοντολογίς, ότι το νέο ΠΣ είτε απεμπολεί τα αμιγώς θεολογικά και δη ορθόδοξα συστατικά του είτε τα σχετικοποιεί μέσα σε έναν «μεταπατερικό και πανθρησκειακόπολτο», ώστε να οδηγεί τους μαθητές σε «πνευματική σύγχυση», σε ομολογιακό «αποχρωματισμό» και εντέλει στην «πλήρη απορθοδοξοποίησή τους»².

*Εισήγηση στην 6^η Επιστημονική Ημερίδα Εκπαιδευτικών Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης Νομού Ημαθίας με θέμα «Το Μάθημα των Θρησκευτικών στο δημόσιο σχολείο: Ταυτότητα, περιεχόμενο και προοπτικές», που διοργανώθηκε στο πλαίσιο των ΙΘ΄ Παυλείων, υπό την αιγίδα της Ι.Μ.Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας (Βέροια, 7.6.2013).

¹ Βλ. στον διαδικτυακό κόμβο του «Ψηφιακού Σχολείου» του Υπουργείου Παιδείας (<http://digitalschool.minedu.gov.gr/info/newps.php>).

² Βλ. ενδεικτικά όσα καταλογίζονται στο Πρόγραμμα και στους συντάκτες του κατά τη διάρκεια της εκπομπής *Γράμματα Σπουδάματα* του τηλεοπτικού σταθμού 4Ε με θέμα «Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών για τα Θρησκευτικά» (Τετάρτη, 1.8.2012). Ολόκληρη η εκπομπή είναι αναρτημένη, μεταξύ άλλων, στους εξής διαδικτυακούς τόπους: <http://www.impantokratoros.gr/DA57752F.el.aspx> και <http://anavaseis.blogspot.gr/2012/08/video.html>. Ανάλογες απόψεις είχε εκφράσει ο καθηγητής του Α.Π.Θ. Ηρακλής Ρεράκης στην ίδια εκπομπή στις 16.6.2012 αλλά και σε εισήγησή του με θέμα «Πολυπολιτισμικότητα και Πολυθρησκευτικότητα: Το νέο μεταπατερικό μοντέλο σχολικής θρησκευτικής αγωγής» στην Ημερίδα υπό τον γενικό τίτλο: *Θρησκευτικά: Ορθόδοξης παιδεία ή πανθρησκειακή προπαγάνδα;* στις 19.5.2012, καθώς και σε επιστολιμαίο Υπόμνημα που απέστειλε στην Ιεραρχία της Εκκλησίας της Ελλάδος στις 4.7.2012. Σε πολλές από τις κατηγορίες έχουν απαντήσει κατά καιρούς με κείμενά τους και ανοιχτές επιστολές στον έντυπο και ηλεκτρονικό Τύπο μέλη της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων του Προγράμματος αλλά και νηφάλιοι αναγνώστες του. Πολλά από αυτά τα κείμενα έχουν συσσωματωθεί στον συλλογικό τόμο υπό τον τίτλο *Τα Θρησκευτικά στο Σύγχρονο Σχολείο. Ο διάλογος και η κριτική για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου* (υπό έκδοσιν).

Μάλιστα, αρνούμενοι να διαλεχθούν ή να εργαστούν για να καταθέσουν μian άλλη δημιουργική αντιπρόταση, οι επικριτές επιμένουν στη διατήρηση του ισχύοντος ΠΣ, καταγγέλλοντας το νέο ότι αγνοεί την παραδοσιακή διάρθρωση της ύλης, σύμφωνα με τα διακριτά ανά τάξη επιμέρους αντικείμενα της θεολογικής επιστήμης, πχ. Παλαιά Διαθήκη για την Α΄ Γυμνασίου, Καινή για τη Δευτέρα, Εκκλησιαστική Ιστορία για την Τρίτη, Θρησκευολογία για την Β΄ Λυκείου, Ηθική για την Γ΄ Λυκείου κ.λπ.

Ωστόσο, ακόμη και ο πλέον εφησυχασμένος συνάδελφος της Μέσης Εκπαίδευση ή ο πλέον καλοπροαίρετος εκπαιδευτικός της Πρωτοβάθμιας γνωρίζει ότι η δήθεν παραδοσιακή δομή και διάρθρωση της θεολογικής επιστήμης στην πραγματικότητα υπηρετούσε ένα μάθημα επικεντρωμένο μονόφθαλμα στην σχεδόν ιεροποιημένη διδακτέα ύλη που αναπόφευκτα ενίσχυε μια θρησκευτική εκπαίδευση δασκαλοκεντρική, εφόσον ήθελε τον καθηγητή αποκλειστικόφορέα και πομπό απόλυτων γνώσεων και τους μαθητές απλούς ακροατές ή δέκτες, και ασφυκτικά μονοφωνική. Η συγκεκριμένη θεματολογία και ο χειρισμός της απευθυνόταν αποκλειστικά στους μαθητές που ανήκαν, έστω τυπικά, στην Ορθόδοξη Εκκλησία και απέκλειε όλους τους αλλόθρησκους. Όμως αυτό που δεν μπορούσε ή μάλλον δεν ήθελε να παραδεχθεί ο θεολογικός κόσμος, συμπεριλαμβανομένου και του εκκλησιαστικού και ακαδημαϊκού, το έδειξε η ίδια η πραγματικότητα, με τη συνδρομή των ραγδαίων κοινωνικών εξελίξεων. Από τη μια πλευρά, τα μεταναστευτικά κύματα που φτάνουν στις ακτές μας πολλαπλασίασαν τους αλλόθρησκους μαθητές και από την άλλη, αρκετοί τυπικά ορθόδοξοι μαθητές επέλεξαν την απαλλαγή, συνεπικουρούμενοι από τις εκάστοτε ιδιοτελείς σκοπιμότητές τους αλλά και τις παλινωδίες και την αναποφασιστικότητα της ανώτατης εκπαιδευτικής αρχής. Ωστόσο, πέρα από την παραπάνω αδρομερή κατηγοριοποίηση, σήμερα υπάρχει και διογκώνεται μια άλλη ομάδα μαθητών ρευστής ή αταύτιστης θρησκευτικής ταυτότητας, η οποία τελεί διαρκώς υπό διαμόρφωση, αναθεώρηση και αμφισβήτηση αλλά και εγκαταλείπεται με την ίδια ευκολία που τη γέννησε (αποσπασματικές πληροφορίες στο διαδίκτυο, ποικίλης προέλευσης θρησκευτικές ιδέες και πεποιθήσεις, αντικληρικαλιστικά στερεότυπα κ.λπ.). Αυτή η διαρκώς διαμορφούμενη θρησκευτική (ή και α-θρησκευτική) ταυτότητα της μείζονος κατά τη γνώμη μας μερίδας των σημερινών μαθητών απαιτεί μια διαφορετική θρησκευτική εκπαίδευση πολύ πιο απαιτητική από αυτή που παρεχόταν μέχρι τώρα. Όσο για τη δήθεν παραδοσιακή κατάτμηση των επιμέρους περιοχών της θεολογίας, όλοι πια γνωρίζουν πως είναι επιστημολογικά παρωχημένη - χώρια που μεταφυτεύθηκε αβασάνιστα στην ακαδημαϊκή θεολογική μας Ιερουσαλήμ από τα γερμανόφωνα προτεσταντικά κυρίως Πανεπιστήμια της Δύσης, τον 19^ο αιώνα. Συναφής ήταν και ο δοκιμακός, οιονεί ξύλινος τρόπος μετάδοσης της θεολογικής γνώσης που καθόριζε και τον καθηγητικό χαρακτήρα της. Και είναι περιττό να επισημανθεί ότι αυτή η

δοκιμαϊκή ακαδημαϊκότητα και ο κατηχητισμός ματαίωνε στην πράξη την προσωποκεντρική και κατ' εξοχήν σχεσιακή προοπτική του ΜτΘ.

Οι στενά επαγγελματικές ή συντεχνιακές συνέπειες αυτού του φαινομένου για τον θεολογικό κόσμο είναι σοβαρές, όμως δεν θα σταθώ σ' αυτές. Θα επισημάνω το προφανές αλλά και ουσιώδες: Ότι το κατηχητικό και ομολογιακό περιεχόμενο του μαθήματος, όπως το εννοούν οι επικριτές του νέου ΠΣ, στέρησε πολλές γενιές μαθητών, ορθοδόξων και αλλοθρήσκων, ελλήνων και αλλοδαπών, από τη χάρη και την ευλογία της θεολογίας. Και αντίστροφα, τη συκοφάντησε στην πράξη τόσο βάνουσα, την παρουσίασε τόσο ανιαρή και άσχετη με τη ζωή, που οι Θεολογικές μας Σχολές να δέχονται κάθε χρόνο, εκτός από επίδοξους καριερίστες της ιεραρχίας, κυρίως αποτυχημένους υποψηφίους άλλων Τμημάτων.

Η δεύτερη πιο πρόσφατη και πιο γόνιμη αφορμή που υπαγόρευσε το θέμα της παρούσας εισήγησης είναι ένα τεύχος του περιοδικού *Νέα Ευθύνη*, αφιερωμένο στο θέμα «Προκλήσεις για την Ορθόδοξη Θεολογία στον 21^ο αιώνα». Στο αφιέρωμα συμμετείχαν με κείμενά τους ο οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος και ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Ιερώνυμος. Οι δύο ιεράρχες, ως επέχοντες «τόπον και τύπον Χριστού, επικαιροποιούν παραδειγματικά το υπόδειγμα θεολογίας και διαλόγου που έδωσε ο ίδιος ο Θεάνθρωπος κατά τη συνάντησή του με την Σαμαρείτισσα παρά το φρέαρ του Ιακώβ³.

Ο οικουμενικός Πατριάρχης, μεταξύ άλλων, επισημαίνει τα εξής: «Η Ορθόδοξος Εκκλησία καλείται σήμερα να δώσει την μαρτυρία της εν Χριστώ ελευθερίας, της αλληλεγγύης προς τον άνθρωπο και την κτίσιν, να αρθρώσει τον ιδιόν της λόγον της αγάπης, της δικαιοσύνης και της ελπίδος, ενώπιον Θεού και ανθρώπων. Αυτό είναι το έργο της εκκλησιαστικής θεολογίας, η οποία ανέκαθεν εστοχάζετο, ερμήνευε και διετύπωνε την αλήθειαν της Ορθοδοξίας, έναντι των εκάστοτε προκλήσεων της, και προσήγγιζε τα προβλήματα των καιρών υπό το φως της πίστεως και της παραδόσεώς της»⁴.

Από την πλευρά του, ο Αρχιεπίσκοπος διαπιστώνει ότι οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Εκκλησία «δεν είναι τωρινές. Εκδηλώνονται όμως με διαφορετικό τρόπο ανά εποχή. Οι προκλήσεις, είτε καλοπροαίρετες είτε κακοπροαίρετες, αναφέρονται στα λεγόμενα υπαρξιακά ζητήματα του ανθρώπου, δηλαδή στη σχέση του με τον Θεό, τον συνάνθρωπο και την κτίση, στο νόημα της ζωής, στο πρόβλημα του κακού, της αδικίας, της φτώχειας. Άλλες προκλήσεις προέρχονται μέσα από το εκκλησιαστικό σώμα και μπορεί να καταλήξουν σε σχίσματα και αιρέσεις. Άλλες είναι εξωτερικές. Προέρχονται από την Πολιτεία, από αθεϊστικά και άλλα σχήματα του

³ Ιω 4,1-42.

⁴ Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος, «Η πρόκλησις της Ορθοδοξίας», *Νέα Ευθύνη*, τχ. 15 (Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2013), σ. 1.

κόσμου»⁵. Στη συνέχεια, απαριθμώντας τις σοβούσες προκλήσεις, ο ιεράρχης αναφέρεται στην απειλή της εκκοσμίκευσης, στην επιδίωξη της διορθόδοξης ενότητας, στο αίτημα του διαχριστιανικού διαλόγου καθώς και στην ανάγκη η Εκκλησία να διαλεχθεί με την επιστήμη και τη διάνοηση. Επίσης, υπογραμμίζει το αίτημα της λειτουργίας μετά τη λειτουργία, που βιώνεται κυρίως στην αγάπη όχι μόνο ή τόσο προς τον ομοεθνή όσο προς τον «εχθρό, στον ξένο, τον διαφορετικό», και επισημαίνει τον κίνδυνο του ρατσισμού και του φονταμενταλισμού, τις ολοένα και διευρυνόμενες κοινωνικές ανισότητες, το οικολογικό πρόβλημα αλλά και τα φαινόμενα του ηθικισμού, του ευσεβισμού και του ψυχολογισμού, που με τον τρόπο τους υπονομεύουν την πνευματική ζωή⁶.

Είναι πέρα από ολοφάνερο ότι τα δύο κείμενα, που επαναλαμβάνω αφορούν τις προκλήσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας, στην πραγματικότητα συνθέτουν την τρέχουσα και επείγουσα θεματολογία της θεολογίας. Ο Πατριάρχης δεν αφήνει περιθώρια παρερμηνείας ή αυταπάτης: Αν η μείζων πρόκληση για την Εκκλησία σήμερα είναι να αρθρώσει μια ζωντανή μαρτυρία της εν Χριστώ αλήθειας, αγάπης και ελευθερίας αυτό αποτελεί «έργον της εκκλησιαστικής θεολογίας». Δηλαδή, μιας θεολογίας ζωντανής που ούτε εξαντλείται στην ανιαρή κατάρτιση βιβλιογραφικών παραπομπών και στη διεκδίκηση ακαδημαϊκών τίτλων, ούτε βέβαια εκτρέπεται σε πνευματικό ναρκισσισμό και ηθικολογικές παρεμβάσεις εισαγγελικής έμπνευσης.

Πράγματι, η ευαισθησία αλλά και ο ρεαλισμός των ποιμαντικών παρατηρήσεων των δύο ιεραρχών μοιάζουν να κατευθύνουν τα θεολογικά μας δάχτυλα «επί τον τύπον των ήλων»⁷ της σημερινής ανθρωπότητας και καθενός ανθρώπου ξεχωριστά, που συντρίβεται από τις απρόσωπες δομές, την κοινωνική ανισότητα και την αναλγησία των ισχυρών, που συμπάσχει με την κακοποιημένη και εξουθενωμένη κτίση, που παρακολουθεί σαστισμένος και αμήχανος τις ραγδαίες και αμφιλεγόμενες κατακτήσεις της κυβερνητικής και της βιοτεχνολογίας, και νιώθει ακόμη μεγαλύτερη την πνευματική του δίψα για την «πηγή ύδατος άλλομένου εις ζωήν αιώνιον»⁸. Όμως, δεν είναι μόνο τα θεολογικά μας δάχτυλα που ψηλαφίζουν αυτά τα τραύματα αλλά και τα εκπαιδευτικά. Αυτά τα δάχτυλα που μεταποιούν την πολύτιμη κληρονομιά της θεολογίας σε ζωντανή και ζωτική μαρτυρία και σε πρόσκληση για συμμετοχική κατάκτηση της γνώσης, για ευαισθητοποίηση, συνεργασία, κοινό προβληματισμό και, ενδεχομένως, προσωπικές και υπεύθυνες δεσμεύσεις εκ μέρους των μαθητών.

⁵ Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Ιερώνυμος, «Προκλήσεις της Ορθοδοξίας τον 21^ο αιώνα», ό.π., σ. 4.

⁶ Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Ιερώνυμος, «Προκλήσεις της Ορθοδοξίας τον 21^ο αιώνα», ό.π., σ. 4-5.

⁷ Πρβλ. Ιω 20,25.

⁸ Πρβλ. Ιω 4,14.

Έχοντας λοιπόν κατά νου τις παραπάνω αφορμές -τις στενόκαρδες και φαρισαϊκές αιτιάσεις των επικριτών του νέου ΠΣ από τη μια πλευρά, και τις επισημάνσεις των δύο ιεραρχών που αναδεικνύουν την άρρηκτη σχέση ανάμεσα στις εκκλησιαστικές προκλήσεις και στους θεολογικούς χειρισμούς από την άλλη, στη συνέχεια θα επιχειρηθεί η σκιαγράφηση της θεολογικής ταυτότητας του νέου ΠΣ για την υποχρεωτική εκπαίδευση. Οποιοσδήποτε αναγνώστης του ΠΣ διαπιστώνει ότι πρόκειται για ένα σφιχτοδεμένο σύνολο παιδαγωγικών αρχών και ποικίλων μεθόδων, θεωρητικών παραδοχών και εκπαιδευτικών στοχεύσεων, που αφενός διατρέχουν όλες τις βαθμίδες ανάλογα με τις ανάγκες και τη δεκτικότητα κάθε τάξης, και αφετέρου αξιοποιούν και συνάμα γεννούν μια ευρύχωρη, ευέλικτη και διαρκώς ανανεούμενη δεξαμενή διδακτικού υλικού. Δίχως, λοιπόν, να αγνοούμε αυτή την ενότητα του έργου, θα προσπαθήσουμε να φωτίσουμε τον θεολογικό ιστό που το συνέχει, ή σωστότερα εκείνα τα θεμελιώδη συστατικά που συνθέτουν τη θεολογική του φυσιογνωμία: την αγιογραφική θεμελίωση και τεκμηρίωση, την πατερική ερμηνευτική συνδρομή και τις αναφορές σε αυτούς που πραγμάτωσαν την αγιότητα. Η σκιαγράφηση αυτής της θεολογικής φυσιογνωμίας θα δείξει εμμέσως και τον βαθμό ανταποκρισιμότητας του νέου ΠΣ στις τρέχουσες εκκλησιαστικές προκλήσεις.

Ειρήσθω εν παρόδω ότι η ακόλουθη κριτική παρουσίαση συμπεριλαμβάνει και τις βελτιώσεις και τους εμπλουτισμούς που μεσολάβησαν από την πρώτη δημοσιευμένη εκδοχή του νέου ΠΣ μέχρι την δεύτερη και οριστική μορφή του, που κατατέθηκε πρόσφατα στο Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Διότι, αν και η θεολογική ρίζα και ο βασικός μεθοδολογικός κορμός του ΠΣ έχει παραμείνει ο ίδιος, είναι σίγουρο ότι ο καλόπιστος διάλογος και κυρίως οι πολύτιμες επισημάνσεις των συναδέλφων της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης που εφάρμοσαν το Πρόγραμμα, πύκνωσαν τα κλαδιά και τα φυλλώματά του.

2. Ο βιβλικός πλούτος

Όσον αφορά στον βιβλικό πλούτο και την πατερική στοιχείωση του νέου ΠΣ, αξίζει να τονιστεί η μόνιμη μέριμνα των συντακτών του να δομήσουν και να πλαισιώσουν σχεδόν κάθε Διδακτική Ενότητα (στο εξής ΔΕ), με βιβλικά και πατερικά παραθέματα. Το ίδιο ισχύει και για το ενδεικτικό πλην αρκούντως πλούσιο Εκπαιδευτικό Υλικό, όπου προτείνονται άφθονα βιβλικά αποσπάσματα ως αφορμή περαιτέρω ανάλυσης, κριτικής επεξεργασίας και δημιουργικής εμπέδωσης κάθε θέματος.

Ήδη από το Δημοτικό, η εξοικείωση του μαθητή με τη βιβλική κληρονομιά υπηρετείται από διαφορετικές προσδοκώμενες επάρκειες. Σταχυολογούμε ενδεικτικά από τον αποκρυσταλλωμένο Οδηγό Σπουδών:

Στον Α΄ Κύκλο (Γ΄ και Δ΄ Δημοτικού) οι μαθητές:

- *Αφηγούνται βιβλικές ιστορίες και εξηγούν το νόημά τους*

- Γνωρίζουν και αξιολογούν τη δράση διαφόρων βιβλικών προσώπων
- Αντιλαμβάνονται την κεντρική θέση της Αγίας Γραφής και άλλων ιερών κειμένων στη ζωή των πιστών και στη συγκρότηση των θρησκευτικών κοινοτήτων
- Εξοικειώνονται με τις θεμελιώδεις ηθικές αξίες της Βίβλου (αγάπη, αυτοθυσία, δικαιοσύνη, ισότητα, ειρήνη, καταλλαγή, σεβασμός στην κτίση κ.α.)

Στον Β΄ Κύκλο (Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού):

- Κατανοούν τον ιστορικό και συμβολικό χαρακτήρα της Αγίας Γραφής και άλλων ιερών κειμένων, ανακαλύπτουν τα ιστορικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα της σύνταξής τους, καθώς και την πολλαπλή λειτουργικότητά τους (επικοινωνία, αφήγηση και μνήμη, διαμόρφωση συλλογικής ταυτότητας)
- Ανακαλύπτουν τις επιδράσεις της Αγίας Γραφής στη διαμόρφωση του ελληνικού και ευρωπαϊκού πολιτισμού, όπως επίσης και των ιερών κειμένων άλλων θρησκειών στη σύσταση και διαμόρφωση διαφορετικών πολιτισμών

Στον Γ΄ Κύκλο (Γυμνάσιο):

- Αναγνωρίζουν στην Αγία Γραφή και τη χριστιανική παράδοση απαντήσεις γύρω από τη ζωή και τις σχέσεις του ανθρώπου με τον Θεό, τον συνάνθρωπο και το φυσικό περιβάλλον
- Μελετούν και ερμηνεύουν τη βιβλική και θεολογική πρόταση για το σκοπό και το νόημα της ζωής του ανθρώπου
- Ερευνούν και ερμηνεύουν τη ζωή και το έργο σημαντικών προσώπων που έκαναν πράξη τη βιβλική πρόταση ζωής
- Ερμηνεύουν με θεολογικά κριτήρια τις απαντήσεις της Βίβλου γύρω από θεμελιώδη υπαρξιακά ερωτήματα και ηθικά ζητήματα, καθώς και το ζήτημα της προέλευσης και της τελείωσης του κόσμου.

Τρεις ΔΕ του Β΄ Κύκλου είναι αμιγώς βιβλικές. Η ΔΕ 7 της Δ΄ Δημοτικού εισάγει τους μαθητές στον κόσμο της Βίβλου και στις βασικές του παραδοχές για τον Θεό και τη σχέση Του με τους ανθρώπους⁹. Η ΔΕ 7 της Ε΄ Δημοτικού, εκτεινόμενη σε τέσσερα δίωρα, γνωρίζουν στους μαθητές το corpus των βιβλίων της Καινής Διαθήκης, τα γραμματολογικά τους είδη, τους συγγραφείς και τα ιστορικά και πνευματικά συμφραζόμενα της σύνταξης, και τις στοχεύσεις τους¹⁰. Η ΔΕ 4 της ΣΤ΄ Δημοτικού, δείχνει το ταξίδι της Αγίας Γραφής -εδώ συμπεριλαμβάνεται και η Παλαιά Διαθήκη- στον χρόνο και στο χώρο, τους συγγραφείς, τη γλώσσα και τις μεταφράσεις της καθώς και με την ιστορία του Κανόνα. Επιπλέον, πληροφορούνται για τον θεμελιώδη ρόλο της Βίβλου στη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού πολιτισμού αλλά και τη σημασία του για το ίδιο το ΜτΘ¹¹.

⁹ ΠΣ, Δ΄ Δημοτικού, ΔΕ 7. «Ιερά Βιβλία».

¹⁰ ΠΣ, Ε΄ Δημοτικού, ΔΕ 7. «Ανακαλύπτοντας τα κείμενα της Καινής Διαθήκης».

¹¹ ΠΣ, ΣΤ΄ Δημοτικού, ΔΕ 4. ««Η Αγία Γραφή, ένα ιστορικό και διαχρονικό βιβλίο».

Με οδηγό, αφορμή ή πλαισίωση αγιογραφικών περικοπών, πολλές από τις ΔΕ του νέου ΠΣ εξοικειώνουν τους μαθητές με τις θεμελιώδεις πτυχές της χριστιανικής πίστης για τον Θεό, τον άνθρωπο και την κτίση, και κυρίως το σχεσιακό πλέγμα που συνδέει αυτά τα μεγέθη. Στην Α΄ Γυμνασίου, για παράδειγμα¹², οι μαθητές διδάσκονται για τον προσωπικό Θεό της Βίβλου και την πρόσκληση αγάπης, αφοσίωσης, διαλόγου και συνεργασίας που απευθύνει στον άνθρωπο, και την ελεύθερη, ευγνώμονα και δοξολογική ανταπόκριση του ανθρώπου στην θεία πρόσκληση¹³.

Όπως είναι φυσικό, στο νέο ΠΣ αφθονούν οι βιβλικές αναφορές στο πρόσωπο του Χριστού. Ήδη στην Γ΄ Δημοτικού¹⁴, με οδηγό την Αγία Γραφή, αναδεικνύονται θεμελιώδεις παραδοχές, που συμμερίζεται διαχρονικά η πιστεύουσα κοινότητα σχετικά με το "γεγονός Χριστός". Έτσι, ο Θεάνθρωπος παρουσιάζεται ως ξένος¹⁵, Μεσσίας¹⁶, φίλος¹⁷, δάσκαλος¹⁸ και διάκονος όλων των ανθρώπων χωρίς διακρίσεις και αποκλεισμούς¹⁹. Αξιομνημόνευτη, εν προκειμένω, είναι η βιβλική χριστολογία που αποτελεί τον κορμό της ΔΕ 1 της Ε΄ Δημοτικού²⁰, όπου ο Χριστός παρουσιάζεται ως δάσκαλος, συνοδοιπόρος και οδηγός μέσα από συγκεκριμένα αποσπάσματα των Συνοπτικών²¹.

Κατ' εξοχήν, θεολογική και χριστολογική είναι η ΔΕ 2 της Β΄ Γυμνασίου²², όπου πάλι μέσα από επιλεγμένα βιβλικά παραθέματα και παραβολές, οι μαθητές γνωρίζουν την πατρική και αγαπητική ιδιότητα του ιουδαιοχριστιανικού Θεού²³, το πνεύμα αποδοχής, σεβασμού και διαλόγου που δείχνει απέναντι σε όλους, ανεξαρτήτως φυλής, φύλου, ηθικής καθαρότητας και κοινωνικού προσδιορισμού²⁴, τη μέριμνά του για την πνευματική και σωματική πείνα των ανθρώπων²⁵, τη στηλίτευση του ηθικισμού, της τυπολατρίας και της θρησκευτικής υποκρισίας²⁶ και την

¹² Βλ. ΠΣ, Α΄ Γυμνασίου, ΔΕ 3. «Πώς ζουν οι Χριστιανοί; Η νέα ζωή της Εκκλησίας».

¹³ Εδώ, τη βιβλική αφορμή συνθέτει η διήγηση για τη Φιλοξενία του Αβραάμ και το Ψλ 102,1-9.

¹⁴ Βλ. ΠΣ Γ΄ Δημοτικού, Δ.Ε. 6 «Ποιος είναι ο Ιησούς Χριστός?».

¹⁵ Μτ 1, 18-25. 2, 1-15, Λκ 2, 1-20.

¹⁶ Λκ 4, 16-20.

¹⁷ Ιω 11.

¹⁸ Μτ 7, 28-29.

¹⁹ Μτ 9, 9-13· Ιω 8, 3-11.

²⁰ Βλ. ΠΣ Ε΄ Δημοτικού, Δ.Ε. 1 «Μαθητές και δάσκαλοι».

²¹ Πρβλ. Μτ 4, 18-22, Λκ 9, 3-5, Μκ 10, 35-45.

²² ΠΣ, Β΄ Γυμνασίου, ΔΕ 2. «Ποιος είναι ο Θεός των Χριστιανών; "Τίνα με λέγουσιν οι άνθρωποι είναι;"».

²³ Εδώ αναλύονται η Επί του Όρους Ομιλία, η Παραβολή του σπλαχνικού πατέρα και η Παραβολή του καλού Σαμαρείτη.

²⁴ Εδώ αξιοποιούνται οι συνομιλίες του Χριστού με τη Σαμαρείτισσα, τη μοιχαλίδα και τον Ζακχαίο.

²⁵ Αναφορά στον χορτασμό των πεντακισχιλίων (Ιω 6, 15).

²⁶ Μτ 23, 13-33.

υπεροχή της χριστοκεντρικής αγάπης που αρτιώνει τον Νόμο²⁷. Στην ίδια ΔΕ οι μαθητές μελετούν την αυτοθέλητη και ρητή ταύτιση του Χριστού με τους περιθωριοποιημένους, τους αποκλεισμένους και τους κοινωνικά αδυνάτους, μέσα από την παραβολή της Τελικής Κρίσης²⁸, καθώς και το απύθμενο έλεός του που δεν αποκλείει ούτε αυτούς που τον αρνούνται και τον συκοφαντούν. Τέλος,, πάλι μέσα από τις βιβλικές αφηγήσεις διδάσκεται ο Θεός που πάσχει εκούσια, ανασταίνεται και σώζει τον κόσμο²⁹.

Όσον αφορά στη βιβλική ανθρωπολογία και την περιγραφή των νέων διαπροσωπικών σχέσεων που εγκαινιάζει η χριστοποίηση και εκκλησιοποίηση του κόσμου, αρκούμαστε σε δύο περιεκτικές αναφορές του νέου ΠΣ. Στην πρώτη, που εντοπίζεται στην Α΄ Γυμνασίου³⁰, αναπτύσσεται το αίτημα της μίμησης του Χριστού και οι συγκεκριμένες στάσεις που το μεταφράζουν σε αξιομίμητες αρετές, όπως είναι η ευσπλαχνία και η χρηστότητα, η μακροθυμία, η ταπείνωση και η ανοχή απέναντι στους άλλους³¹. Η δεύτερη περιεκτική αναφορά στη βιβλική ανθρωπολογία είναι ενταγμένη στα συμφραζόμενα της ελπίδας και του αγώνα για τη μεταμόρφωση του κόσμου σήμερα³². Εδώ, αξιοποιούνται διδακτικά οι βιβλικοί μακαρισμοί³³, τονίζεται η ιστορική βεβαιότητα και η εσχατολογική προσδοκία της ανάστασης³⁴ και, επιπλέον, αναζητούνται λύσεις για τα σύγχρονα προβλήματα στις βιβλικές εντολές για λιτότητα και σεβασμό της ζωής³⁵, έλεος και συγχώρηση³⁶, ισότητα³⁷, αγάπη και ειρήνη³⁸.

Θεμελιώδεις παραδοχές της βιβλικής κτισιολογίας διδάσκονται οι μαθητές ήδη στον Α΄ Κύκλο. Συγκεκριμένα στην Γ΄ Δημοτικού³⁹, γίνεται αναφορά στην ανάγκη προστασίας, σωτηρίας και ανακαίνισης του κόσμου και όλων των πλασμάτων μέσα από επιλεγμένα αποσπάσματα της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης⁴⁰. Επίσης, στην ΔΕ 7 της Δ΄ Δημοτικού παρουσιάζεται η δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου μέσα από τις σχετικές αφηγήσεις της *Γενέσεως*⁴¹.

²⁷Μκ 3,1-6.

²⁸Λκ 23,34.

²⁹Μκ 15, 21-26 και Ιω 16, 33.

³⁰Βλ. την ήδη μνημονευθείσα ΔΕ 3. «Πώς ζουν οι Χριστιανοί; Η νέα ζωή της Εκκλησίας».

³¹Εφ 4,25-32· Μτ 7,1-5· Λκ 14, 7-14· Ρωμ 15, 1-2.

³²ΠΣ, Γ΄ Γυμνασίου, ΔΕ 5. «Ελπίδα και αγώνας για τη μεταμόρφωση της ζωής και του κόσμου».

³³Μτ 5,3-12.

³⁴Μκ 16,1-8.

³⁵Μτ 6, 25-34.

³⁶Μτ 18,21-22.

³⁷Ησ 26,8 και Β΄ Κορ 8,13

³⁸Α΄ Κορ 13 και Λκ 6,27-40.

³⁹Βλ. ΠΣ, Γ΄ Δημοτικού, ΔΕ 8. «Ο κόσμος μας, ένα στολίδι».

⁴⁰Γεν 7, Ψαλμοί 19, 2-7. 104, 1-35. 147, 1-20. 148, 1-14.

⁴¹ΠΣ, Δ΄ Δημοτικού, ΔΕ 7. «Ιερά βιβλία».

III. Η πατερική συνδρομή

Η παρουσίαση της ζωής και της σκέψης των Πατέρων της Εκκλησίας στο νέο ΠΣ ακολουθεί τον ιστορικό ιστό που διατρέχει τη θεματική των δύο τελευταίων τάξεων του Δημοτικού και των τριών τάξεων του Γυμνασίου. Έτσι, εντοπίζεται κατ' αρχάς στην Α' Γυμνασίου, που πραγματεύεται τη συνάντηση του Χριστιανισμού με τον Ελληνισμό⁴². Εδώ οι μαθητές γνωρίζουν σημαντικά πρόσωπα και κείμενα που αρχικά έχτισαν γέφυρες διαλόγου μεταξύ χριστιανικής και "θύραθεν" σκέψης, με οδηγό την απολογητική μεν πλην καθοριστική για τη συνάντηση των δύο μεγεθών σκέψη του φιλοσόφου και μάρτυρα Ιουστίνου, και αργότερα, συνέβαλαν δραστικά στην αξιοποίηση της ελληνικής γλώσσας και την επιλεκτική ενσωμάτωση της φιλοσοφίας στο κήρυγμα και στον θεολογικό στοχασμό, αντίστοιχα, με οδηγό κυρίως τη διδασκαλία και το έργο των Τριών Ιεραρχών. Επιπλέον, στην ίδια ενότητα επισημαίνεται η καθοριστική πατερική συνδρομή στην αποκρυστάλλωση του Κανόνα της Αγίας Γραφής⁴³.

Στο Γυμνάσιο επίσης⁴⁴ αναδεικνύεται η σημασία της παρουσίας των Πατέρων στις συνόδους και ιδιαίτερα η συμβολή τους στηλεκτική διατύπωση της πίστης καθώς και στην υπεράσπισή της απέναντι στους κινδύνους διαφορετικών ερμηνειών. Ως παραδείγματα και υλικό εδώ αξιοποιούνται οι αγώνες και η διδασκαλία των αγίων Αθανασίου, Μαξίμου Ομολογητού, Ιωάννη Δαμασκηνού και Θεοδώρου Στουδίτη.

Αξιωματική είναι η συνδρομή της πατερικής σκέψης και στην εμπέδωση της βιβλικής πρότασης για το σκοπό και το νόημα της ζωής του ανθρώπου⁴⁵ με αναφορές σε κείμενα του Μεγάλου Βασιλείου και του Γρηγορίου Νύσσης⁴⁶.

Προνομιακή είναι η χρήση των Πατέρων και στο θέμα της αγαπητικής αντιμετώπισης του πλησίον και ιδιαίτερα του πολιτισμικά και θρησκευτικά διαφορετικού⁴⁷. Στην Γ' Γυμνασίου⁴⁸ η σκέψη των Πατέρων αξιοποιείται για την κατανόηση της ευχαριστιακής και δοξολογικής χρήσης του κόσμου⁴⁹ και στο πλαίσιο του αγώνα για τη σωτηρία των πάντων⁵⁰. Στην ίδια τάξη⁵¹, οι πατερικές αρχές για την προσέγγιση των αλλοθρήσκων εμπλουτίζουν την

⁴² ΠΣ, Α' Γυμνασίου, ΔΕ 2. «Η συνάντηση του Χριστιανισμού με τον Ελληνισμό».

⁴³ Ο.π. Πρβλ. Μ Αθανασίου, 39^η Εορταστική Επιστολή.

⁴⁴ ΠΣ, Α' Γυμνασίου, ΔΕ 4. «Πώς παίρνονται οι αποφάσεις;» και ΠΣ, Β' Γυμνασίου, ΔΕ 1. «Μπορούν οι άνθρωποι να εικονίζουν τον Θεό;».

⁴⁵ ΠΣ, Β' Γυμνασίου, ΔΕ 3. «Ποιος είναι ο άνθρωπος;».

⁴⁶ Συγκεκριμένα, τα έργα *Εις την μάρτυρα Ιουλίττα* και περί ευχαριστίας και *Εφ' όσον ενί τούτων εποίησατε, εμοί εποίησατε*, αντίστοιχα.

⁴⁷ ΠΣ, Β' Γυμνασίου, ΔΕ 4. «Εμείς και οι "άλλοι"», με αποσπάσματα από έργα των Ιωάννου Χρυσοστόμου και Επιφανίου Κύπρου.

⁴⁸ ΠΣ, Γ' Γυμνασίου, ΔΕ 5. «Ελπίδα και αγώνας για τη μεταμόρφωση της ζωής», με κείμενα

⁴⁹ *Κατηχητικός Λόγος* Ιωάννου Χρυσοστόμου.

⁵⁰ Αποσπάσματα από Λόγους του αγίου Σιλουανού.

⁵¹ ΠΣ, Γ' Γυμνασίου, ΔΕ 2. «Το ζήτημα της θρησκείας στη σύγχρονη Ευρώπη».

σύγχρονη στάση της Ευρώπης απέναντι στη θρησκεία, με αναφορές στο έργο του μάρτυρα Ιουστίνου και του ιερού Φωτίου. Τέλος, πάντα στην Γ΄ Γυμνασίου⁵² η σκέψη των Πατέρων αξιοποιείται για την κατανόηση της ευχαριστιακής και δοξολογικής χρήσης του κόσμου⁵³ και για τον αγώνα για τη σωτηρία των πάντων⁵⁴.

IV. Η παρουσία των αγίων

Πολλαπλή και πολλαπλά αξιοποιήσιμη είναι και η παρουσία της αγιότητας σε όλες τις βαθμίδες του νέου ΠΣ. Ολόκληρη ΔΕ της Δ΄ Δημοτικού⁵⁵ είναι αφιερωμένη σε πρόσωπα αγίων, ανδρών και γυναικών, από τα χρόνια της Καινής Διαθήκης μέχρι τον 20^ο αιώνα, που εξέφρασαν εμπειρικά την χριστιανική αγάπη απέναντι στον άλλο και την κτίση ολόκληρη, και τη μετοχή στην αγιότητα του Θεού⁵⁶. Ταυτόχρονα, η ίδια ενότητα δίνει τη δυνατότητα στον μαθητή να διακρίνει τη χριστοκεντρική μοναδικότητα των αγίων και των ηρώων της πίστης, μέσα από την παράλληλη γνωριμία του με ιερά πρόσωπα άλλων θρησκευτικών παραδόσεων.

Η παρουσία των αγίων επανέρχεται και σε πολλά άλλα σημεία του ΠΣ, υπηρετώντας διαφορετικά συμφραζόμενα και προβληματικές. Κεντρική θέση σε αυτές τις αναφορές κατέχουν, εκτός από την Θεοτόκο⁵⁷, τα άγια παιδιά⁵⁸, που διακρίθηκαν για τον ρόλο τους στην ιστορία της θείας οικονομίας⁵⁹ -πράγμα εξαιρετικά σημαντικό για τους μαθητές του Δημοτικού.

Σε άλλο σημείο του ΠΣ⁶⁰, διδάσκεται η μετάνοια και η συγχώρηση μέσα από τις εμπειρίες των αγίων, όπως της οσίας Μαρίας της Αιγυπτίας, των αγίων Μηνά και Μαρτίνου, των πρώτων αντιρρησιών συνείδησης για χάρη της πίστης, του ιερού Αυγουστίνου Ιππώνος και του αγίου Διονυσίου Ζακύνθου. Αλλού, οι άγιοι αναδεικνύονται σε ένσαρκες αποδείξεις της αγαπητικής σχέσης του Θεού με τον άνθρωπο⁶¹, και αλλού πάλι πάλι ως ακαταπρόνοητοι θεραπευτές της ανιδιοτελούς διακονίας των άλλων και

⁵² ΠΣ, Γ΄ Γυμνασίου, ΔΕ 5. «Ελπίδα και αγώνας για τη μεταμόρφωση της ζωής», με κείμενα

⁵³ Κατηχητικός Λόγος Ιωάννου Χρυσόστομου.

⁵⁴ Αποσπάσματα από Λόγους του αγίου Σιλουανού.

⁵⁵ ΠΣ, Δημοτικό, ΔΕ 6. «Χριστιανοί άγιοι και ιερά πρόσωπα άλλων θρησκειών».

⁵⁶ Εδώ, αναφέρονται οι περιπτώσεις ασκητών της ερήμου, της αγίας Λυδίας, του αββά Πινουφρίου, του νεομάρτυρα Αχμέτ Κάλφα και του παπα-Νικόλα Πλανά.

⁵⁷ ΠΣ, Δ΄ Δημοτικού, ΔΕ 2. «Η Μητέρα του Χριστού».

⁵⁸ ΠΣ, Δ΄ Δημοτικού, ΔΕ 3. «Σπουδαία "παιδιά"».

⁵⁹ Εδώ γίνονται αναφορές στον Ισαάκ, τον Δαβίδ, τους τρεις παίδες εν καμίνω, τον Ιωάννη Βαπτιστή, τον άγιο Μάμα και τα επτά κοιμισμένα παιδιά της Εφέσου

⁶⁰ ΠΣ, Ε΄ Δημοτικού, ΔΕ 3. «Προχωράμε αλλάζοντας».

⁶¹ ΠΣ, Δ΄ Δημοτικού, ΔΕ 7. «Ιερά βιβλία», με αναφορά στον προφητάνακτα Δαβίδ και στον Προφήτη Ηλία.

ιδιαίτερα των αναξιοπαθούντων⁶². Με τον τρόπο αυτό, το ΠΣ δείχνει πώς η κατακόρυφη σχέση με τον Θεό αρτιώνεται και αποδεικνύεται έμπρακτα στη σχέση με τον πλησίον και συντελείται η δυναμική μετάβαση από το «κατ' εικόνα» στο «καθ' ομοίωσιν». Επίσης αγιοκεντρική είναι και διδασκαλία της ποικιλίας των χαρισμάτων⁶³, με οδηγό την ιδιαίτερη κλίση και τους αγιοπνευματικούς καρπούς συγκεκριμένων αγίων⁶⁴.

Διεξοδική αναφορά γίνεται επίσης στα αγιολογικά πρότυπα που σφράγισαν με την παρουσία και την απήχησή τους την πορεία της Εκκλησίας, διαλεγόμενοι με τα πνευματικά αιτήματα κάθε εποχής. Οι μαθητές του Δημοτικού μελετούν το αγιολογικό μοντέλο του μάρτυρα στην ΣΤ' Δημοτικού (με αναφορές στον Ιγνάτιο Αντιοχείας και τις μάρτυρες Αγάπη, Ειρήνη και Χιονία) το μοντέλο του αγίου ηγεμόνα (με αναφορά στον Μεγάλο Κωνσταντίνο) και του οσίου ασκητή (με αναφορά στον άγιο Αντώνιο)⁶⁵. Η ασκητική αγιότητα μελετάται επίσης και στο Γυμνάσιο με ιδιαίτερη αναφορά στους αγίους Παχώμιο, Βενέδικτο και Ιωάννη Κασσιανό⁶⁶. Επιπλέον, σε άλλο σημείο του, το νέο ΠΣ εστιάζει ξανά την προσοχή των μαθητών στην αγιότητα του αίματος, ως μέριμνα και αυτοθυσία για τη διάσωση της εν Χριστώ ελευθερίας και της αξίας του ανθρωπίνου προσώπου με αφορμή τους νεομάρτυρες και ιδιαίτερη αναφορά στους αγίους Αγγελή, Κυράννα και Γρηγόριος τον Ε'⁶⁷ αλλά και στον νεαρό φοιτητή Αλέξανδρο Σμόρελ, που εκτελέστηκε από τους Ναζί το 1943⁶⁸.

Επιπλέον, όπως διαπιστώσαμε στην προηγούμενη ενότητα, οι μαθητές εξοικειώνονται με το αγιολογικό πρότυπο του φωτισμένου Πατέρα και διδασκάλου της Εκκλησίας καθώς και με το αγιολογικό μοντέλο του αγίου ιεραποστόλου και φωτιστή⁶⁹, όπου μέσα από τη δράση των αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου, του πιο κοντινού μας πατρο-Κοσμά του Αιτωλού και της σύγχρονης μας γερόντισσας Γαβριηλίας, οι μαθητές σπουδάζουν τη χριστιανική στάση απέναντι στη θρησκευτική ετερότητα.

Τέλος, αξιομνημόνευτη, εν προκειμένω είναι και η αυτοτελής αναφορά στο ΠΣ στη γραμματολογική αποτύπωση των βίων των αγίων με τίτλο

⁶² βλ. Β' Γυμνασίου, ΔΕ 3. «Ποιος είναι ο "άνθρωπος;», με αναφορά στον αρχιεπίσκοπο Λουκά τον ιατρό και στην αγία Φιλοθέη.

⁶³ ΠΣ, Δ' Δημοτικού, ΔΕ 4. «Όλοι ίσοι, όλοι διαφορετικοί».

⁶⁴ Εδώ μνημονεύονται οι μεγαλομάρτυρες Γεώργιος και Δημήτριος, ο Νικόλαος Μύρων και η αγία Κυριακή.

⁶⁵ ΠΣ, ΣΤ' Δημοτικού, ΔΕ 2. «Διωγμοί και εξάπλωση του Χριστιανισμού. Πρόσωπα και μαρτυρίες».

⁶⁶ ΠΣ, Α' Γυμνασίου ΔΕ 1. «Μεγαλώνουμε και αλλάζουμε».

⁶⁷ ΠΣ, Β' Γυμνασίου, ΔΕ 6. «Ορθοδοξία και Νέος Ελληνισμός».

⁶⁸ ΠΣ, Γ' Γυμνασίου, ΔΕ 1 «Η Χριστιανοσύνη στον σύγχρονο κόσμο».

⁶⁹ ΠΣ, Ε' Δημοτικού, ΔΕ 6. «Αποστολές για την "καλή είδηση"» και Β' Γυμνασίου, ΔΕ 4. «Εμείς και οι άλλοι»,

«Μια λογοτεχνία με θέμα της αγιότητας» και παραπομπές στα *Μαρτυρολόγια* και στα ασκητικά ανθολόγια⁷⁰.

V. Ο διάλογος με τις θρησκείες

Το νέο ΠΣ κατηγορήθηκε επανειλημμένως ότι δήθεν διδάσκει τη δογματική διδασκαλία πολλών (άλλοτε έξι, άλλοτε επτά ή και οκτώ, ανάλογα με τον κριτικό οίστρο των εγκαλούντων) θρησκειών, και μάλιστα, «ισότιμα» ήδη από το Δημοτικό, με αποτέλεσμα οι μαθητές να οδηγούνται σε πνευματική σύγχυση ή να στέκονται αμήχανοι μπροστά σε μια θρησκευτικότητα *à la carte*. Δεν θα σταθούμε εδώ στις παιδαγωγικές παραμέτρους της μομφής. Εξάλλου, στον Οδηγό Σπουδών, η ανάγκη της διδασκαλίας των θρησκειών ήδη από την Α/θμια Εκπαίδευση τεκμηριώνεται με τα πορίσματα και αιτήματα της σύγχρονης βιβλιογραφίας των Επιστημών Αγωγής, που λαμβάνει υπόψη τις τρέχουσες κοινωνικές συνθήκες. Αρκούμαστε στην επισήμανση ότι πράγματι ο θρησκευτολογικός άξονας συνέχει το νέο ΠΣ σε όλες ανεξαιρέτως βαθμίδες, από την Γ' Δημοτικού μέχρι την Γ' Γυμνασίου. Όμως, η γνωριμία και κριτική προσέγγιση του θρησκευτικού φαινομένου κλιμακώνεται με δύο κυρίως μεθοδολογικά κριτήρια: Πρώτον, τη δεκτικότητα κάθε βαθμίδας και δεύτερον, την ανταποκρισιμότητα στις ολοένα και αυξανόμενες απαιτήσεις που υπαγορεύουν τα σύγχρονα κοινωνικά συμφραζόμενα. Πράγμα που σημαίνει ότι όχι μόνο δεν βομβαρδίζονται οι μαθητές με έναν καταγιγισμό ή ένα συνονθύλευμα δογματικών πεποιθήσεων ή πληροφοριών γύρω από τις θρησκείες του κόσμου αλλά, αντιθέτως, αποκτούν βαθμιαία εκείνα τα εφόδια των γνώσεων και τα ερμηνευτικά εργαλεία, ώστε να τις προσεγγίσουν κριτικά και να αποφύγουν την παγίδα των στερεοτύπων ή της κατευθυνόμενης παραπληροφόρησης. Στη συνέχεια, θα αναφερθούμε κυρίως στο θεολογικό τι, στο πώς και κυρίως στο γιατί της διδασκαλίας των θρησκειών στο νέο ΠΣ.

Ήδη λοιπόν στον Α' Κύκλο του Δημοτικού (Γ' και Δ' Δημοτικού) εισάγονται στον κόσμο της θρησκείας γνωρίζοντας εικόνες και ονόματα του Θεού⁷¹, ιερούς τόπους και προσκυνήματα⁷², βιβλία⁷³, σημαντικές γιορτές⁷⁴, έθιμα και τελετουργίες⁷⁵ και έθιμα άλλων θρησκειών και

⁷⁰ ΠΣ, Α' Γυμνασίου, ΔΕ 2. «Η συνάντηση του Χριστιανισμού με τον Ελληνισμό».

⁷¹ ΠΣ Γ' Δημοτικού, ΔΕ 4. «Χριστούγεννα: Ο Θεός γίνεται άνθρωπος», με αναφορά στα ονόματα του Γιαχβέ και στα 99 ονόματα του Αλλάχ.

⁷² ΠΣ Δ' Δημοτικού, ΔΕ 5. «Ιεροί τόποι και ιερές πορείες», με αναφορά στην Ιερουσαλήμ, τόπο προσκυνήματος των τριών αβραμικών θρησκειών, τη Μέκκα και το Μπενάρες.

⁷³ ΠΣ Δ' Δημοτικού ΔΕ 7. «Ιερά βιβλία». Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στο Κοράνιο, στην ΤΕ.ΝΑ.ΚΑ. των Εβραίων, στις Βέδες των Ινδουιστών και στο Βιβλίο του Λόγου και της Φύσης (Τσό-Τε-Κινγκ) του Λάο-Τσε.

⁷⁴ ΠΣ Γ' Δημοτικού ΔΕ 2. «Η χαρά της γιορτής», με αναφορά σε σημαντικές γιορτές των θρησκειών του κόσμου· ΠΣ Γ' Δημοτικού. «Κυριακή: Μια σημαντική ημέρα της εβδομάδας», όπου διδάσκονται οι ημέρες της εβδομάδας που αφιερώνουν οι τρεις

αποκρυπτογραφώντας τα σύμβολά τους⁷⁶. Επίσης, γνωρίζουν ιερά πρόσωπα άλλων θρησκευτικών παραδόσεων και σημαντικές πτυχές της διδασκαλίας και της δράσης τους⁷⁷. Επίσης, ανακαλύπτουν τον καθοριστικό ρόλο της πίστης στη διαμόρφωση νοοτροπιών, συμπεριφορών και ιδιαίτερων ταυτοτήτων και ετεροτήτων. Έτσι, οι μαθητές κατ' αρχάς καταφάσκουν και αποδέχονται τον πολιτισμικά και θρησκευτικά «άλλο», ενδεχομένως στο πρόσωπο του συμμαθητή τους, και αρχίζουν να διαμορφώνουν μια στάση επικοινωνίας και σεβασμού της ετερότητας.

Η γνωριμία με τις θρησκείες κλιμακώνεται στον Β' Κύκλο (Ε' και ΣΤ' Δημοτικού), όπου οι μαθητές εμβαθύνουν τις γνώσεις τους σε θεμελιώδεις πτυχές της διδασκαλίας μεγάλων θρησκευτικών προσωπικοτήτων, όπως του Βούδα, του Λάο-Τσε και του Μωάμεθ⁷⁸, καθώς και τις ηθικές στάσεις και επιλογές που υπαγορεύουν οι βασικοί κανόνες κάθε θρησκείας⁷⁹. Επιπλέον, εμπεδώνεται η κατάφαση και ο σεβασμός απέναντι στον θρησκευτικά «άλλο», και ενθαρρύνεται ο διάλογος ανάμεσα στις θρησκείες αλλά και η αγαπητική συνύπαρξη μεταξύ πιστών διαφορετικής θρησκευτικής ταυτότητας. Σημαντική, εν προκειμένω, είναι η ανάδειξη συγκεκριμένων περιπτώσεων ενεργού διακονίας και συμπάραστασης χριστιανών σε αλλοθρήσκους, όπως η απόκρυψη εβραίων από χριστιανούς κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ή και η σύγχρονη «Κιβωτός του κόσμου», για τα παιδιά των αλλοθρησκων μεταναστών⁸⁰. Στη συγκεκριμένη βαθμίδα, οι μαθητές κατανοούν επίσης ότι η θρησκευτική ετερότητα και πολυπολιτισμικότητα δεν λειτουργεί ανταγωνιστικά ή συγκρουσιακά προς την προσωπική δέσμευση· απεναντίας, το άνοιγμα, η σχέση και ο διάλογος με τον άλλο βρίσκονται στον πυρήνα της χριστιανικής μαρτυρίας⁸¹. Εδώ, οι μαθητές επίσης εισάγονται συστηματικότερα στην γνωριμία με τις διαφορετικές θρησκευτικές κοινότητες που συμβιώνουν στο ελλαδικό και στον ευρωπαϊκό χώρο⁸² διαφορετικές χριστιανικές παραδόσεις ή ομολογίες

μονοθεϊστικές θρησκείες στον Θεό· ΠΣ Γ' Δημοτικού, ΔΕ 7. «Γιορτάζοντας το Πάσχα», με αναφορά στο Πάσχα των Εβραίων

⁷⁵ Βλ. ενδεικτικά την τελετή ενηλικίωσης στην Εβραϊκή: ΠΣ Δ' Δημοτικού, ΔΕ 4 «Όλοι ίσοι, όλοι διαφορετικοί».

⁷⁶ ΠΣ Γ' Δημοτικού ΔΕ 2. «Η χαρά της γιορτής».

⁷⁷ ΠΣ Δ' Δημοτικού, ΔΕ 6. «Χριστιανοί άγιοι και ιερά πρόσωπα άλλων θρησκείων». Εδώ γνωρίζονται με τον Βούδα, τον Κομφούκιο, τον Λάο-Τσε, τον Μωάμεθ, τον ραβίνο Ελεάζαρ και τον Γκάντι.

⁷⁸ ΠΣ Ε' Δημοτικού, ΔΕ 1. «Μαθητές και δάσκαλοι».

⁷⁹ ΠΣ ΣΤ' Δημοτικού, ΔΕ 2. «Συμπόρευση με κανόνες» και ΔΕ 3. «Προχωράμε αλλάζοντας», με αναφορά στην ασκητική διάσταση των μεγάλων θρησκευτικών παραδόσεων.

⁸⁰ ΠΣ ΣΤ' Δημοτικού, ΔΕ 6. «Θρησκείες στη χώρα μας».

⁸¹ ΠΣ Ε' Δημοτικού, ΔΕ 6. «Αποστολές για την "καλή είδηση"» και ΣΤ' Δημοτικού, ΔΕ 2. «Διωγμοί και εξάπλωση του Χριστιανισμού. Πρόσωπα και μαρτυρίες».

⁸² ΠΣ ΣΤ' Δημοτικού, ΔΕ 6. «Θρησκείες στη χώρα μας».

και πέρα από τα σημεία της διαφοράς εντοπίζουν τα σημεία σύγκλισης και συμφωνίας που εγγυώνται μια κοινή χριστιανική συνείδηση⁸³.

Στο Γυμνάσιο, η θρησκεία προσεγγίζεται με έναν τρόπο συστηματικότερο αλλά και πιο κριτικό, εφόσον αναγνωρίζεται όχι μόνο ως πηγή πολιτισμού⁸⁴ και άντλησης προσωπικού νοήματος και συλλογικής ταυτότητας αλλά και ως αφορμή συγκρούσεων και κοινωνικών εντάσεων⁸⁵. Στόχος και εδώ να αναδειχθούν εκείνες οι κοινές αξίες και στάσεις των θρησκευτικών παραδόσεων, που μπορούν να υπηρετήσουν την ειρηνική συμβίωση των ανθρώπων μεταξύ τους⁸⁶, που αν και είναι "ξένοι" παραμένουν αδελφοί⁸⁷, τη διάσωση της φύσης και την κοινή προκοπή, μέσα από συγκεκριμένες διαχριστιανικές και διαθρησκειακές πρωτοβουλίες προς αυτή την κατεύθυνση⁸⁸ αλλά και τη δράση σημαντικών προσωπικοτήτων που σφράγισαν με το όραμα της ενότητας το σύγχρονο κόσμο⁸⁹. Επίσης, στο Γυμνάσιο, οι μαθητές μαθαίνουν ποιες είναι οι απαντήσεις των θρησκειών για την προέλευση του κακού αλλά και την υπέρβαση των διαφόρων εκδοχών του⁹⁰, που συνοψίζεται θεολογικά στο αίτημα της σωτηρίας τόσο στο ιστορικό παρόν όσο και στα έσχατα⁹¹.

VI. Συμπερασματικά

Κατά τη γνώμη μας, αυτό το τρίπτυχο των βιβλικών, πατερικών και αγιολογικών συστατικών που ανθολογήσαμε και σχολιάσαμε παραπάνω, πιστοποιεί και ταυτόχρονα εκφράζει την ιδιαιτερότητα του μαθήματος των Θρησκευτικών, τόσο ως προς την θεολογική του ψίχα όσο και ως προς την ποιότητά του ως εκκλησιαστικής μαρτυρίας. Πατώντας σταθερά πάνω στο έδαφος των βιβλικών παραδοχών, της πατερικής παράδοσης και κυρίως των πραγματώσεων της αγιότητας, την οποία η πιστεύουσα κοινότητα αναγνώρισε στα δοξασμένα μέλη της, το νέο ΠΣ όχι απλώς αντικρούει, αλλά

⁸³ ΠΣ ΣΤ' Δημοτικού, ΔΕ 5. «Από τους χριστιανούς της χώρας μας στους Χριστιανούς του κόσμου».

⁸⁴ ΠΣ Α' Γυμνασίου, ΔΕ 5. «Μονοθεϊστικές θρησκείες: Ιουδαϊσμός και Ισλάμ» και ΔΕ 6. «Θρησκευτικές αναζητήσεις και εμπειρίες της μακρινής Ανατολής». Επίσης, ΠΣ Α' Γυμνασίου, ΔΕ 1. «Μπορούν οι άνθρωποι να εικονίζουν τον Θεό;» με τους τρόπους απεικόνισης του Θεού σε διάφορες θρησκευτικές παραδόσεις

⁸⁵ ΠΣ Β' Γυμνασίου, ΔΕ 5. «Διάσπαση και αντιπαλότητα στις θρησκείες»,

⁸⁶ ΠΣ Β' Γυμνασίου, ΔΕ 3. «Ποιος είναι ο άνθρωπος;», όπου παρουσιάζονται συνοπτικά οι ανθρωπολογικές θεωρήσεις του Ιουδαϊσμού, του Ισλάμ, του Ινδοϊσμού και του Βουδισμού.

⁸⁷ ΠΣ Β' Γυμνασίου, ΔΕ 4. «Εμείς και οι "άλλοι"».

⁸⁸ ΠΣ Γ' Γυμνασίου, ΔΕ 1. «Η Χριστιανοσύνη στην σύγχρονο κόσμο» και ΔΕ. 2 «Το ζήτημα της θρησκείας στη σύγχρονη Ευρώπη».

⁸⁹ ΠΣ Γ' Γυμνασίου, ΔΕ 1. «Η Χριστιανοσύνη στην σύγχρονο κόσμο» και ΔΕ. 2 «Το ζήτημα της θρησκείας στη σύγχρονη Ευρώπη».

⁹⁰ ΠΣ Γ' Γυμνασίου, ΔΕ 4. «"Που είναι ο Θεός;" Η οδύνη του σύγχρονου κόσμου και το αίτημα της σωτηρίας από το κακό».

⁹¹ ΠΣ Γ' Γυμνασίου, ΔΕ 7. «Από την αρχή μέχρι το τέλος του κόσμου».

και μεταμορφώνει τις μομφές που δέχθηκε σε έλεγχο των ίδιων των επικριτών του.

Είναι πράγματι «θρησκευολογικό» το νέο ΠΣ, όπως του καταλογίζεται, αν με αυτό εννοούμε ότι ενθαρρύνει τη θετική και αγαπητική στάση απέναντι στη θρησκευτική ετερότητα, ακολουθώντας τις οδούς και τις μεθόδους των φωτισμένων πρωτοπόρων της χριστιανικής ιεραποστολής: την κατάφαση και τον σεβασμό της διαφορετικότητας, την γνωριμία και συνάντηση με τον «άλλο» και, κυρίως, τη διάκριση ανάμεσα στο νοηματικό και θεραπευτικό μείζον και στο εκφραστικό έλασσον της χριστιανικής μαρτυρίας. Με τον τρόπο αυτό, το ΜτΘ συμβάλλει στην νηφάλια κατανόηση, κριτική και, ενδεχομένως, υπέρβαση των ποικίλων και αντιφατικών εκδοχών της μετανεοτερικότητας, όπως την αναβίωση του θρησκευτικού φανατισμού, του φονταμενταλισμού, την ποινικοποίηση της φυλετικής, εθνοτικής και θρησκευτικής ετερότητας και τον επαπειλούμενο αφανισμό των πολιτισμών.

Το νέο ΠΣ είναι πράγματι επικίνδυνα «ανοιχτό και ευρύχωρο», όπως του προσάπτεται, όσο επικίνδυνο είναι να γίνεται κανείς «τα πάντα τοις πάσι»⁹². Και είναι όντως ανοιχτό και απαλλαγμένο από αγκυλώσεις αποκλειστικότητας και ομολογιακούς εθισμούς, όχι απλώς και μόνο για να διεκδικήσει συντεχνιακά την υποχρεωτικότητά του στο Νέο Σχολείο. Αλλά κυρίως, για να προσφέρει σε όλους ανεξαιρέτως τους μαθητές αφορμές πνευματικού προβληματισμού, καλλιέργειας και ωρίμανσης, δοκιμάζοντας στην διδακτική διαδικασία την αρχή της ενότητας εν τη ποικιλία και υπηρετώντας τα αιτήματα της θεραπείας της μνήμης, της καταλλαγής και «της των πάντων ενώσεως».

Το νέο ΠΣ είναι πράγματι «πολιτισμικό», όπως το κατηγορούν, γιατί τροφοδοτείται διαρκώς από την αδαπάνητη δεξαμενή των ποικίλων καλλιτεχνικών κατορθωμάτων που ανιχνεύουν και μνημειώνουν το εσχατολογικό νόημα που συνέχει την ιστορική όδευση της ανθρωπότητας και την υπαρξιακή περιπέτεια κάθε ανθρώπου ξεχωριστά.

Εντέλει, το νέο ΠΣ είναι πράγματι ριζοσπαστικό, τόσο στη διάρθρωση της ύλης του όσο και στην πραγμάτευσή της, γιατί διαθέτει μια συμπαγή θεολογική ταυτότητα που δεν αντιμετωπίζει συγκρουσιακά τις αντιλήψεις άλλων θρησκευτικών ή πνευματικών παραδόσεων, αλλά διαλέγεται μαζί τους. Διαθέτει ένα ευδιάκριτο ορθόδοξο πρόσημο, δίχως να ανεμίζει το πολεμικό λάβαρο ενός ομολογιακού πουριτανισμού. Και αρθρώνεται ως βιβλική και πατερική μαρτυρία, χωρίς να οικειοποιείται αυθαίρετα, να υποκαθιστά και να ανταγωνίζεται την ποιμαντική και κηρυκτική διακονία της θεσμικής Εκκλησίας.

⁹² Α' Κορ 9,22.